

<https://doi.org/10.22364/lviz.112.09>

ZINĀTNISKĀ KONFERENCE “CILVĒKTIESĪBU
LOMA UN NOZĪME KULTŪRAS MANTOJUMA
JOMĀ: VĒRTĪBAS, TIESĪBAS UN MANTOJUMS
INTEREŠU GRUPU SASKARSMĒ”

2020. gada 30. oktobrī tiešsaistē norisinājās starptautiska zinātniskā konference “Cilvēktiesību loma un nozīme kultūras mantojuma jomā: vērtības, tiesības un mantojums interešu grupu saskarsmē” (*The importance of human rights in the heritage management: values, rights and heritage among the stakeholders’ interests*). Konferenci organizēja biedrība “ICOMOS Latvija” sadarbībā ar Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāti un ICOMOS darba grupu “Mūsu kopīgā cieņa – tiesībās balstītas pieejas” (*Our Common Dignity – Rights-based Approaches*).

Biedrība “ICOMOS Latvija” ir Starptautiskās pieminekļu un ievērojamu vietu padomes, kas plašāk pazīstama kā ICOMOS (*International Council of Monuments and Sites*), Latvijas nacionālā komiteja. ICOMOS ir pasaulē ietekmīgākā profesionālā sabiedriskā organizācija, kas apvieno kultūras mantojuma nozares attīstībā iesaistītas un ieinteresētas personas, un šobrīd tai ir 110 nacionālas nodaļas, kā arī 28 starptautiskas zinātniskas komitejas. ICOMOS dibināta 1965. gadā, un ICOMOS Latvijas nacionālā komiteja pastāv kopš 1992. gada (kopš 2010. gada kā biedrība “ICOMOS Latvija”).

Konferences mērķis bija pievērst uzmanību cilvēktiesību nozīmei kultūras mantojuma pārvaldībā, kā arī aplūkot Latvijas pieredzi sabiedrības iesaistē dažādu mantojuma jomu jautājumu risināšanā. Tajā kopumā uzstājās 9 referenti, un tematiski tā bija sadalīta divās daļās.

Pirmā konferences daļa ar nosaukumu “Starptautiskā pieredze un vēsturiskā perspektīva” bija veltīta vispārīgam kultūras mantojuma un cilvēktiesību tēmas apskatam, kā arī kultūras mantojuma uztverei, izmantošanai un izpratnei Baltijā.

Ar referātu par tiesībās balstītu pieeju kultūras mantojuma saglabāšanā un izmantošanā uzstājās norvēģu arhitekte Bente Mathisen (*Bente Mathisen*), kura nodarbojas ar pilsētvides un kultūras mantojuma jautājumiem Norvēģijā, 10 gadus ir bijusi Austrumāfrikas pasaules mantojuma pilsētu tīkla koordinatore un šobrīd ir ICOMOS darba grupas “Mūsu kopīgā cieņa – tiesībās balstītas pieejas” oficiālā kontaktpersona. Viņa klausītājus iepazīstināja ar šīs darba grupas darbību, principiem un pieejām, īpaši uzsverot, ka tā specifiski

darbojas ar to, lai cilvēktiesības, kā arī spēkā esošie vietējie un starptautiskie likumi tiktu ievēroti un sabalansēti ar kultūras mantojuma saglabāšanu saistītajām problēmām un jautājumiem reģionos, ko skārušas krīzes un karadarbība.

Cilvēktiesību lomu pasaules kultūras mantojuma kontekstā savā referātā apskatīja arī Ženēvas Universitātes Pārvaldības un teritoriālās attīstības institūta lektors Pīters Bille Larsens (*Peter Bille Larsen*), kurš strādā ar kultūras mantojuma un sociālā taisnīguma jautājumiem gan vietējā, gan pasaules līmenī. P. B. Larsens aktualizēja jautājumu par to, ka cilvēktiesību un kultūras mantojuma jomā izmantoto terminu nozīme un interpretācija nereti atšķiras, kas var radīt konfliktsituācijas starp šīm jomām. Turklāt kultūras mantojuma un cilvēktiesību izpratnes atšķirības dažādās valstīs veidojas arī no tā, ka starptautisko tiesību normu tulkojumi un interpretācijas ir atkarīgas arī no valodu specifikas. P. B. Larsens piedāvāja pievērst uzmanību šim aspektam un censties tomēr veidot vienotu pieeju gan tulkojumos, gan interpretācijās.

Par Igaunijas pieredzi kultūras un dabas mantojuma pārvaldībā un vietējo iedzīvotāju tiesību ievērošanu Lahemā nacionālajā parkā Ziemeļigaunijā referēja Igaunijas Vides aģentūras kultūras mantojuma jautājumu speciāliste, Lahemā un Alutaguses nacionālo parku apvienības padomes locekle un "ICOMOS Igaunija" pārstāve Ave Paulusa (*Ave Paulus*). Viņa pievērsās kultūrvēsturiskās ainavas saglabāšanas jautājumu sabalansēšanai Lahemā nacionālajā parkā ar tur dzīvojošo iedzīvotāju un to grupu tiesībām ne tikai izmantot un apsaimniekot savu īpašumu, bet arī nodarboties ar tradicionālajiem saimniecības veidiem, piekrastes zvejniecību, lauksaimniecību u.c., aplūkojot, kā šādas aktivitātes ir saistītas un ietekmē kultūrvēsturisko ainavu saglabāšanu. Viens no galvenajiem veidiem, kā saglabāt kultūrvēsturisko ainavu Lahemā nacionālajā parkā, tai pašā laikā ļaujot arī tajā dzīvojošajiem cilvēkiem izmantot to, ir atvērta un dinamiska sadarbības modeļa izveide starp teritorijas uzturētājiem un vietējo iedzīvotāju kopienām.

Ieskatu par to, kā attīstījusies kultūras mantojuma izpratne Latvijā 20. gadsimtā un kā to ietekmējušas gan politiskās, gan dažādu sabiedrības grupu intereses, sniedza vēsturnieks, Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Baltijas centra vadītāja vietnieks un LU Vēstures un filozofijas fakultātes docents Dr. hist. Mārtiņš Mintaurš.

Kopumā 20. gs. Latvijas kultūras mantojuma aizsardzībā uzskatāms par ļoti dinamisku periodu. 20. gs. sākumā kultūras mantojuma apzināšanai un aizsardzībai vērojams izteikts nacionāls un etniskais raksturs. Par viduslaiku un Livonijas mantojumu vairāk rūpējās vācbaltiešu sabiedrības daļa, bet etnogrāfija un folklorā, kā arī arheoloģija vairāk bija latviskās sabiedrības interešu lokā. Starpkaru periodā notika pirmie sistemātiskie kultūras pieminekļu apzināšanas darbi, tomēr šajā periodā lielāks uzsvars tika likts tieši uz latviskā mantojuma apzināšanu. Pēc Otrā pasaules kara uzmanība tika pievērsta izpostīto celtnu atjaunošanai un muzeju krājumu atgūšanai. Padomju okupācijas periodā kultūras mantojuma propaganda bija daļa no kultūras politikas, tādēļ par kultūras mantojuma “seju” kļuva liellelās ēkas un kompleksu atjaunošanas projekti – Vecrīgas celtnes, Rundāles pils, Turaidas pils u.c. Padomju perioda noslēgumā atgriezās interese par muižu centriem, līdztekus parādījās arī jaunas tendences, kas saistītas ar pilsētvides un tās kultūrvēsturiskās ainavas saglabāšanu. 20. gs. 70.-80. gados aizsākoties Rīgas vēsturiskā centra atjaunošanai, pieauga arī bažas par to, kā šāda atjaunošana un dažādu pilsētas daļu nevienmērīga kultūrvēsturiskās ainavas attīstība var palielināt to vai citu pilsētas daļu degradāciju. Šīs abas tēmas ir aktuālas joprojām, jo, kā norādīja M. Mintauris, atsevišķos gadījumos attiecīgā problēma arī mūsdienās noved pie saasinātas uztveres saistībā ar jautājumiem par atsevišķu objektu saglabāšanu pilsētvidē.

Pirmo konferences daļu noslēdza LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesors Dr. hist. Andris Šnē, kurš nolasīja referātu par to, kā līdz šim ir notikusi kultūras mantojuma un cilvēktiesību mijiedarbība un kas ir bijuši šī procesa galvenie virzītāji. A. Šnē norādīja, ka gan kultūras mantojuma aizsardzības jomai, gan cilvēktiesībām ir salīdzinoši sena vēsture, tomēr tās ilgstoši ir attīstījušās paralēli un neatkarīgi viena no otras. Tikai kopš 20. gs. 90. gadiem līdz ar t.s. “trešās paaudzes” cilvēktiesībām, kurās lielāks uzsvars tiek likts uz solidaritāti, var sākt runāt par kultūras mantojuma parādīšanos cilvēktiesībās. Savukārt praktiska cilvēktiesību standarta un ideju ieviešana kultūras mantojuma jomā ir notikusi vien pēdējo 10 gadu laikā. Viena no galvenajām lomām šo jomu tiesiskajā apvienošanā starptautiskā līmenī šobrīd ir tieši ICOMOS.

Otrā konferences daļa ar nosaukumu “Sabiedrība, tiesības un Latvijas kultūras mantojums” bija veltīta dažādiem kultūras mantojuma

veidiem un dažādu sabiedrības grupu interesēm un tiesībām saistībā ar šo mantojumu.

Ar priekšlasījumu par arheoloģisko mantojumu dažādu interešu grupu krustpunktā uzstājās Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes Arheoloģijas un vēstures nodaļas vadītāja Sandra Zirne. Referātā tika apskatīts jautājums, kādēļ mēs gribam kaut ko pētīt un kam saglabāt arheoloģisko mantojumu. S. Zirne uzsvēra, ka arheoloģija ir viena no tām zinātnes jomām, kas ir cieši saistīta ar plašām sabiedrības grupu interesēm. Lai arī arheoloģija ir zinātne, kurā darbojas profesionāļi, tomēr arheoloģiskais mantojums ir svarīgs visai sabiedrībai. Tieši tādēļ arheologiem ir jādarbojas kopā ar citu jomu speciālistiem, lai realizētu pēc iespējas objektīvāku vēstures atspoguļojumu un izceltu katra arheoloģiskā pieminekļa individualitāti un unikalitāti. Tajā pašā laikā pastāv arī daļa sabiedrības – mantrači, kam bieži arheoloģija interesē tikai kā ātrs peļņas veids. Tādēļ, lai sabalansētu sabiedrības dažādu grupu intereses, jau 2015. gadā Eiropas Arheoloģijas padome izstrādājusi Amersfortas programmu jeb darba kārtību par arheoloģiskā mantojuma pārvaldību Eiropā, kurā apliecināta nepieciešamība pielāgot idejas un praksi atbilstoši Eiropas arheoloģijas un sabiedrības 21. gadsimta realitātei.

Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes speciālists un Brāļu kapu komitejas vadītājs Arnis Āboltiņš referātā aplūkoja dažāda veida vēsturisko notikumu vietas: teritorijas, ēkas un citus objektus, kas saistīti ar vēsturiskiem notikumiem vai ievērojamām personām. A. Āboltiņš norādīja, ka esošajā tiesiskajā regulējumā šīs grupas nosaukumā trūkst vārda “piemineklis”, kas semantiski to nodala no citām kultūras pieminekļu tipoloģiskajām grupām. Šobrīd Latvijā no 8999 objektiem, kas iekļauti aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā, tikai 152 objekti atbilst vēsturisko notikumu vietu definīcijai. Tomēr šī grupa varētu ietvert krietni vairāk objektu, kas, piemēram, saistīti ar Latvijas valsts izveidošanos. Provizoriski ar Latvijas izveidošanos jeb Latvijas Neatkarības karu būtu saistāmas vairāk nekā 630 teritorijas, ēkas, pieminekļi un piemiņas zīmes, brāļu kapi u.c. objekti, tomēr pieminekļu sarakstā ir iekļauti tikai 10 objekti kā vēsturiskas notikumu vietas un divi objekti kā vēstures pieminekļi. Vēl 16 objekti iekļauti kā mākslas pieminekļi. Tādēļ A. Āboltiņš retoriski jautā: ar ko daži objekti ir nozīmīgāki par citiem, kurš eksperts noteiks, ka karavīram, kurš kritis par Latviju un apbedīts Brāļu kapos Rīgā, ir lielāka nozīme nekā tam, kurš apbedīts brāļu kapos Liepājā, Valkā vai

Rēzeknē? Līdzīga problēma ir arī ar ievērojamām personām saistītiem pieminekļiem. Jaunu aizsargājamu kultūras pieminekļu iekļaušana un izslēgšana no šīs grupas ne vienmēr var būt pilnībā objektīva, jo tā atkarīga no dažādu sabiedrības grupu iniciatīvām un to spējas pierādīt, ka objekts vai nu ir, vai nav saistīts ar konkrētiem notikumiem vai personībām. Tāpat līdz šim nav precīzi definēts, ko nozīmē vēsturiska notikumu vieta Latvijas kultūras mantojuma kontekstā.

Par arhitektūras mantojumu, pilsētvides degradāciju un cilvēku tiesībām dzīvot mūsdienu dzīves kvalitātei atbilstošā vidē prezentāciju bija sagatavojis Rīgas Starptautiskās biznesa administrācijas augstskolas asociētais profesors un žurnāla "Latvijas Arhitektūra" galvenais redaktors Dr. arch. Jānis Lejnīeks. Referātā uzmanība pievērsta Rīgas mikrorajonu, īpaši Maskavas forštates, attīstības iespējām un Rīgas attīstības plāna un Teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumu ietekmei uz to attīstību. J. Lejnīeka ieskatā šobrīd spēkā esošais regulējums, kas nosaka Rīgas mikrorajonu apbūves noteikumus, ir netaisnīgs attiecībā pret noteiktu mikrorajonu iedzīvotājiem, jo normas, kas nosaka veidu, kādā atjaunojama vēsturiskā apbūve pilsētas daļās, kurās vēsturiski būvētas slikti projektētas un nekvalitatīvas ēkas, veicina šo Rīgas rajonu tālāku degradāciju un neatbilst tajos dzīvojošo cilvēku tiesībām uz mūsdienām atbilstošu dzīves vidi.

Konferences pēdējais referāts, ko bija sagatavojusi arhitekte Inta Jansone, bija veltīts Ventas rumbai kā Kuldīgas kultūrvēsturiskās ainavas daļai. Ar vairākiem piemēriem I. Jansone parādīja, kādā veidā notiek Ventas rumbas un tās apkārtnes integrācija Kuldīgas kultūrvēsturiskajā ainavā. Kā pozitīvie piemēri un veidi, kā sabiedrībai un pašvaldībai sadarboties šādas kultūrvēsturiskās ainavas saglabāšanā, tika minēti kopīgi projekti, piemēram, upes attīrīšana no aizauguma. Referātā tāpat tika apskatīta nerealizētā iecere rumbas pastāvīgai apgaismošanai, ar kuras palīdzību bija plānots veicināt pilsētas ekonomisko izaugsmi, bet kuras dēļ varētu ciest pie upes dzīvojošo kuldīdznieku dzīves kvalitāte.

Konference un tajā apskatītās tēmas ir būtiskas tiesību apziņas veidošanā un var sekmēt sabiedrības iesaisti cilvēktiesībās integrēta mantojuma pārvaldības modeļa attīstībā Latvijā. Apsprieesto tēmu tālāka attīstīšana varētu veicināt savstarpējā cieņā un izpratnē balstītas pieejas nostiprināšanos interešu grupās, kas saistītas ar kultūras mantojuma jomu.

Mārcis Kalniņš